

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

אפיית חלות לשבת, כביסה ביום שישי - מקורות והערות

א. אפיית חלות לכבוד שבת

כתב רמ"א "נוהגין ללוש כדי שיעור חלה בבית, לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת ויו"ט, והוא מכבוד שבת ויו"ט, ואין לשנות"¹
למנהג זה הובאו כמה טעמים²:
1. כבוד שבת, כלשון הרמ"א.
2. בירושלמי מובא ששלוש מצוות נמסרו לנשים, על מנת לכפר על חטאה של חוה, ואחת מהן היא מצוות הפרשת חלה.
3. זכר ללחם הפנים שהיה נאפה בערב שבת.
בימינו³, רבים קונים חלות שנאפו במאפייה. נחלקו הפוסקים האם ראוי לעשות כך או שעדיף לאפות חלות בבית. ביאור הלכה כתב "ובעו"ה היום התחילו איזה נשים להשבית המנהג ההוא ולקחין מן האופה ולא שפיר עבדי דמקטינים בזה כבוד שבת". מאידך בשו"ת אור לציון כתוב שמותר לכתחילה לקנות מהאופה ואין בזה שום חסרון.
ונתנו טעם לדברי האור לציון, שמאחר ובזמנינו האופים מכינים חלות מיוחדות לכבוד שבת, אין חובה לאפות דווקא בבית, כי ההבדל בין שבת ליום חול ניכר. אך המשנה הלכות דחה זאת ופסק שיש לאפות חלות בבית גם כיום.

ב. כיבוס בערב שבת

מתקנת עזרא לכבס בגדים ביום חמישי ולא בערב שבת.
הפוסקים חלוקים בטעם התקנה. לדעת המגן אברהם התקנה נועדה כדי שיום שישי יהיה פנוי להכנת צרכי שבת. מאידך, לדעת האליה רבא מטרת התקנה הייתה כדי שיכינו ויכבסו את בגדי השבת לכבוד שבת⁴.
בזמנינו שהכביסה איננה טורח כמו בימיהם, נחלקו הפוסקים לשלש שיטות:
לדעת הגר"ע יוסף זצ"ל ופוסקים נוספים, מותר לכתחילה לכבס ביום שישי. בעל שמירת שבת כהלכתה מסתפק בדבר. הגר"מ קליין זצ"ל (בעל משנה הלכות) אוסר⁵.

מקורות והערות

1. כתב הר"ן (ראש השנה יב ב מדפ"ר): "גרסינן בירושלמי בפ"ק דשבת ר' חייא בר אבא מפקיד לרב אי את יכול למיכל כולי שתא בטהרה אכול ואי לא אכול שב יומי בשתא ומכאן סמכו קצת בני אדם שלא לאכול פת של פלטר עכו"ם בעשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ דמש"ה אמר ליה שבעה לפי שבשני ימים טובים של ר"ה לא היה צריך להזהירו שהכל לשין בבתיהן לכבוד יום טוב".

כלומר, רבי חייא הורה לרב להקפיד על פת עכו"ם לכל הפחות שבעה ימים בשנה, ופירשו שימים אלו הם עשרת ימי תשובה, ואם כן מדוע אמר לו רק שבעה ימים ולא תשעה ימים (עשרה ודאי לא, שהיום העשירי הוא יום הכיפורים)? התשובה היא שבראש השנה ודאי אוכלים פת ישראל כי כל אחד אופה פת בביתו ולא היה צריך רבי חייא להזהיר את רב על זה.

ולמד מזה רמ"א בדרכי משה (הארוך או"ח סי' תרב אות ב) שיש לנהוג ולאפות בכל ערב יום טוב פת לכבוד יום טוב. והוסיף רמ"א וכתב "אבל לשבת משמע דאינו צריך דאם כן לא היו נשארים רק ששה ימים". כלומר, אילו היו רגילים לאפות לשבת, היה רבי חייא צריך להזהיר את רב רק על ששה ימים ולא על שבעה וזוהי ראייה שלא נהגו לאפות פת לכבוד שבת.

במגן אברהם (סי' רמב ס"ק א) כתב לדחות את דברי רמ"א האלו, לפי שבגמרא ראש השנה (כה א) כתוב שרבי חייא היה מקדש את החודש על פי ראייה, וכשמקדשים על פי ראייה ראש השנה הוא רק יום אחד.

ומוסיף רמ"א, שנהגו בכל מקום לאפות חלה לכבוד שבת ומקורו של המנהג הוא מתקנת עזרא.

בגמרא בבא קמא (פב א) למדנו "עשרה תקנות תיקן עזרא שקורין במנחה בשבת וקורין בשני ובחמישי ודנין בשני ובחמישי ומכבסים בחמישי בשבת ואוכלין שום בערב שבת **ושתהא אשה משכמת ואופה** ושתהא אשה חוגרת בסינר ושתהא אשה חופפת וטובלת ושיהו רוכלין מחזירין בעיירות ותיקן טבילה לבעלי קריין".

ובגמרא שם מפורש שטעם התקנה היא כדי שתהיה פת מצויה לעניים. ותקנה זו אינה שייכת דווקא ליום שישי, אך אף על פי כן סמכו על תקנה זו ונהגו לכבוד שבת לאפות ביום שישי.

וכך פסק רמ"א (או"ח סי' רמב סע' א): "נוהגין ללוש כדי שיעור חלה בבית, לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת ויו"ט, והוא מכבוד שבת ויו"ט, ואין לשנות".

מקור נוסף בחז"ל ממנו ניתן ללמוד את המנהג לאפות חלות בערב שבת, הביא המגן אברהם מהגמרא תענית (כד ב) שם הובא הסיפור המפורסם על אשתו של רבי חנינא שהייתה מדליקה את התנור בכל ערב שבת, ופעם אחת נעשה לה נס והתמלא התנור חלות, "אמר רב יהודה אמר רב בכל

יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת הוה רגילא דביתהו למיחמא תנורא כל מעלי דשבתא ושדייא אקטרתא משום כיסופא הוה לה הך שיבבתא בישתא אמרה מכדי ידענא דלית להו ולא מידי מאי כולי האי אזלא וטרפא אבבא איכספא ועיילא לאינדרונא איתעביד לה ניסא דחזיא לתנורא מלא לחמא ואגנא מלא לישא אמרה לה פלניתא פלניתא אייתי מסא דקא חריך לחמיך אמרה לה אף אנא להכי עיילי תנא אף היא להביא מרדה נכנסה מפני שמלומדת בנסים".

2. באחרונים הובאו טעמים נוספים למנהג זה :

א. בירושלמי שבת (פ"ב הל' ו) למדנו "אדם הראשון דמו של עולם. דכתיב (בראשית ב ו) ואד יעלה מן הארץ וגרמה לו חוה מיתה לפיכך מסרו מצות נדה לאשה. ובחלה אדם הראשון חלה טהורה לעולם היה. דכתיב (שם ז) וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. ותייא כיי דמר רבי יוסי בר קצרתה כיון שהאשה מקשקשת עיסתה במים היא מגבהת חלתה. וגרמה לו חוה מיתה. לפיכך מסרו מצות חלה לאשה. ובהדלקת הנר. אדם הראשון נרו של עולם היה שנאמר (משלי כ כז) נר אלהים נשמת אדם. וגרמה לו חוה מיתה. לפיכך מסרו מצות הנר לאשה".

מירושלמי זה הביא המשאת בנימין (סי' א) סמך למנהג להפריש חלה בכל ערב שבת, וז"ל, "מ"מ יצא לנו הדין שאין למחות ביד הנשים הקונות עיסה מן הנחתום ישראל וכל אחת נוטלת חלה משלה בפני עצמה אם הוא כשיעור חלה. ואדרבא צריך לקיים ולהחזיק מנהגן כדי שבקל בלא טירחא תוכל כל אשה ליקח חלה בכל ע"ש שכבר נהגו ליטול חלה בכל ע"ש ע"פ הירושלמי דמסכת שבת אדם הראשון חלתו של עולם וכו' וגרמה לו חוה מיתה לפיכך נמסרה מצות חלה לאשה כו' ואם נטריח לנשים ליקח קמח וללוש ולאפות שמא מתוך זה תניח ותבטל המצוה לכן יש להניח אותן במנהגן אצל נחתום של ישראל". ובמגן אברהם (סי' רמב ס"ק א) הביאו.

ב. מלשון רמ"א שכתב שאפיית חלות היא מכבוד שבת, למד הביאור הלכה (סי' רמב ד"ה והוא מכבוד שבת) שמקור המנהג הוא כבוד שבת, והביא לזה סמך מהכתוב "והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו, את אשר תאפו אפוי", שהסמיכה התורה הכנה לשבת לאפייה, משמע שיש להכין (לאפות) חלות לשבת. בדומה לזה כתב בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' נט), לפי המבואר בסימן רנ שחובה לטרוח בעצמו לכבוד שבת, ובאפיית חלות יש טרחה בה ניכר כבוד השבת.

ג. עוד הביא שם (החלקת יעקב) שיש בזה רמז ללחם הפנים שהיה נאפה בערב שבת.

3. בביאור הלכה (שם) כתב "ובעו"ה היום התחילו איזה נשים להשבית המנהג ההוא ולקחין מן האופה ולא שפיר עבדי דמקטינים בזה כבוד שבת".

מאידיך בשו"ת אור לציון (ח"ב פמ"ז אות א) כתב "בזמננו שאופים במאפיות חלות מיוחדות לכבוד שבת, אין צריך להקפיד לאפות חלות בבית לכבוד שבת"

בשו"ת משנה הלכות (חט"ו סי' צה) דחה את דברי האור לציון, וז"ל: "ומה שיצא ללמד סנגוריה על הנשים שאינן אופות לכבוד שבת אלא לוקחות מן האופה ומקטינות בזה כבוד שבת ובמ"ב בביאור הלכה קרא תגר על הנשים שאינן אופות לכבוד שבת שמקטינים כבוד שבת, ומעכ"ת הביא משו"ת אור לציון להגרבי"ץ אבא שאול ז"ל (ח"ב פמ"ז א) דבזמננו שאופין במאפיות חלות מיוחדות לכבוד שבת, אין צריך להקפיד לאפות חלות בבית לכבוד שבת, ומה שהמ"ב קרא תגר דוקא בזמננו שהיו לוקחים מן האופה לחם רגיל אך בזמננו שיש חלות מיוחדות לשבת אף במאפיות והן מעולות בטיבן ובטעמן שפיר יש בזה כבוד שבת וא"צ לאפות בבית.

ולאחר הסליחה דברים אלו שגגה הם דאין הטעם של כיבוד שבת שאם החלות מעולות בטעמן או פגומות בטעמן אלא כיבוד שבת הוא מה שאופין בבית ומכבדין את השבת והוא מגמ' קידושין מב השתא בשלוחו מקדש בו מבעיא אמר רב יוסף מצוה בו יותר מבשלוחו כי הא דרב ספרא מחרין רישא רבא מלח שיבוטא ועיין רש"י מצוה בו וכו' דכי עסיק גופו במצוות מקבל שכר טפי, ובתוס' ר"י הזקן מצוה בו כל מצוה שמוטלת עליו יעשה בגופו ולא ע"י שליח ופלא שהביא דוקא כבוד שבת לדוגמא, וזה שאומר שאותן נשים שאינן אופות לכבוד שבת ואינן מטריחות לכבוד השבת חסר בכיבוד שבת אפי' תקנה חלות כצפיחית בדבש, חסר הלישה והאפי' והוא העשי' בגופה וזה כבוד שבת וז"פ מאד וצדקו דברי המ"ב.

איברא דבר מכל אלו נלפענ"ד מגמ' ארוכה (מנחות קג ב) דאמר ליה ר' זריקא מ"ט לא קא מהדר מר א"ל היכי אהדר ליה דאמר ר' חנין והיו חייד תלואים לך מנגד זה הלוקח תבואה משנה לשנה ופחדת לילה ויומם זה הלוקח תבואה מע"ש לע"ש ואל תאמן בחייד זה הסומך על הפלטר וההוא גברא אפלטר סמיד והנה לקנות פת מפלטר בקללה נאמרה בתוכחה וכל שנאמרה בקללה ודאי לא מהודר למצוה וכ"ש ללחם חלות שבת, ועיין מנחות פז ב דבעא מיניה רמי בר חמא מרב חסדא חביתי כ"ג במה מחלקן לחלות ביד או בכלי, פשיטא דביד דאי בכלי טורטני יכניס ופריך ויכניס ומשני כיון דבקללה כתיב לאו אורח ארעא. המבואר דמה דכתיב בקללה לאו אורח ארעא להשתמש בו בקדושה ועיין מש"כ בספרינו משנ"ה מהד"ת (ח"א סי' י) לענין לשקול מצה למצוה וכיוצא בה. ולפ"ז נמי פשוט דמכבוד שבת הוא שתלוש האשה חלות ולא יקח חלות למצוה שהם נאמרות בקללה".

4. כתב השו"ע (סי' רמב סעי' א): "מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדים בחמישי בשבת, מפני כבוד השבת".

מקור דין זה נמצא בגמרא בבא קמא (פב א) "למדנו "עשרה תקנות תיקן עזרא שקורין במנחה בשבת וקורין בשני ובחמישי ודין בשני ובחמישי **ומכבסים בחמישי בשבת** ואוכלין שום בערב שבת ושתהא אשה משכמת ואופה ושתהא אשה חוגרת בסינר ושתהא אשה חופפת וטובלת ושהו וכולין מחזירין בעיירות ותיקן טבילה לבעלי קריין".

ומפרשת הגמרא: "ושהו מכבסין בחמישי בשבת משום כבוד שבת". ומבאר המאירי (ב"ק שם ד"ה הרביעית) מהו כבוד השבת שבכיבוס ביום חמישי: "שהו מכבסין בחמישי בשבת לכבוד שבת ולא ימתינו עד ערב שבת מפני שיניחו ערב שבת כלו לצרכי הכנת שבת".

וכ"כ המגן אברהם (סי' רמב ס"ק ג).

מתוך כך עולה, שעיקר ההקפדה היא להשאיר את יום שישי פנוי לצרכי השבת וזו הייתה מהות התקנה.

מאידך, לשיטת האליה רבה עיקר התקנה הייתה לכבס בגדים שעתידיים ללבשם בשבת, הכביסה עצמה היא כבוד השבת: "משמע דעיקר התקנה לכבס לכבוד שבת, והא דלא תיקן בערב שבת משום שאין פנאי לכבס, או דבדוחק נתכבס ונתייבש באותו היום. ודלא כמג"א דמשמע מיניה שהבין דעיקר תקנה היה שלא לכבס בערב שבת שיהא פנוים לכבוד שבת, דליתא. וכן מבואר בספר צדה לדרך (מאמר רביעי כלל ראשון פ"ח) שכתב מתקנת עזרא שיכבס אדם בגדיו לכבוד שבת ע"כ, הרי שלא הזכיר מחמישי. ונראה דס"ל דחמישי דקאמר אורחא דמילתא נקט והוא הדין קודם. ובזה ניחא מה שהוצרך רש"י לפרש בבבא קמא דף פב א מכבסין בגדיהם לכבוד שבת ע"כ, דקשה הא בש"ס מפורש טעם זה, אלא דבש"ס נזכר ביום חמישי, וקאמר רש"י דלא תטעה לפרש דהתקנה היה על חמישי כהבנת מג"א ודו"ק".

החיד"א במחזיק ברכה (סי' רמב ס"ק ז) חולק על האליה רבא ומעמיד את דברי המגן אברהם ומוכיח את דבריו מראשונים רבים.

5. לכל אחד מהטעמים האמורים לעיל לתקנת עזרא, בימינו שאין טורח בכיבוס, שכולם משתמשים במכונת כביסה, לדעת הגר"ע יוסף ופוסקים נוספים רבים (עי' חזו"ע שבת א עמ' כד) מותר לכתחילה לכבס בערב שבת. בשמירת שבת כהלכתה (ח"ב פמ"ב הע' יג) מסתפק בזה, ומביא

בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל "דבזמננו שאין רגילים לכבס רק מהיום למחרת אם יכבס בערב שבת
יחשבו שיש לו פנאי והוא מכין בערב שבת על אחר השבת, לכן עדיף לכבס לפני יום שישי".

מאידיך הגר"מ קליין זצ"ל (בעל שו"ת משנה הלכות, הובאו דבריו בפסקי תשובות ה' שבת עמ'
רנה) אוסר מחמת שאין בכוחינו לשנות את תקנתו של עזרא גם אם בטל טעמה.

ועיין בזה עוד בשו"ת בגדי שש (סי' יד) ממו"ר ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א, במכתב
שכתבלו בנידון הראשלי"צ הגר"י יוסף שליט"א.

[לרכישת הספר ניתן להשאיר תגובה בכפתור צור קשר באתר]